

українська дивізія “Галичина”. Діяльність Військової Управи та німецька політика відносно українських національних збройних сил в роках 1943–1945. НТШ в Канаді. – Т.40.30. – Сурґа, 1990. 21. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. 22. Брицький П.П. Україна у Другій світовій війні(1939-1943 рр.). – Чернівці, 1995. 23. Косик В. Назв. праця. 24. Льюшин І.І. Національно-визвольні прагнення українських та польських самостійницьких сил за часів Другої світової війни // Укр. іст. журн. – 2003. – № 1. 25. Дружини українських націоналістів в 1941–42 роках. 26. Киричук Ю. Назв. праця. 27. Косик В. Назв. праця.

УДК 94(477.8)”1944”

О.Я. Нікітчук

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА УПА-ПІВНІЧ ПРОТИ БІЛЬШОВИЦЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ ВЕСНОЮ 1944 р.

© Нікітчук О.Я., 2006

Проаналізовано збройну боротьбу УПА-Північ проти більшовицьких загарбників весною 1944 р. на теренах, які були захоплені радянськими військами

The article analyzed the armed struggle of UUA-North (Ukrainian Uprising Army) against Bolshevik invaders in spring 1944 on the lands captured by soviet troops

Одним із важливих досягнень національно-визвольного руху у роки Другої світової війни було утворення УПА, до складу якої входили окремі територіальні корпуси, а саме: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь, УПА-Схід. Незважаючи на дослідження і висвітлення окремих питань, досі ще залишається не повністю дослідженою проблема збройної боротьби УПА-Північ проти більшовицьких загарбників весною і влітку 1944 р. Саме цим загонам УПА першим довелося почати боротьбу проти більшовицьких загарбників. До цієї збройної боротьби командування УПА проводило величезну роботу з підготовки як бойового складу, так і місцевого населення.

У зв'язку з відступом німецьких військ і наближенням фронту до території Рівненської і Волинської областей, територію ПЗУЗ було перейменовано на Військову Генеральну округу (ВГО), на чолі якої перебував “Клим Савур” (Дмитро Клячківський). До складу головного командування УПА разом з головнокомандувачем входили: начальник – шеф Військового штабу (ШВШ), полковник “Гончаренко” (Леонід Ступницький, одночасно він був заступником з військової справи), голова політичного відділу – шеф політичного штабу (ШПШ) “Роман Галина” (Яків Бусел), комендант тилу “Горбенко” (Ростислав Волошин), він був заступником з адміністративно-організаційної роботи. Начальнику штабу УПА підпорядковувався військовий штаб, який складався із відділів: організаційно-оперативного, розвідувального, зв'язку, постачання, навчального, медико-санітарного тощо.

Голові політичного відділу (штабу) підпорядковувались також політико-виховні відділи груп УПА і безпосередньо громадсько-політична референтура тилу. Коменданту тилу підпорядковувались реферантури: організаційно-мобілізаційна, громадсько-політична, служби безпеки, господарська, зв'язку, Українського Червоного Хреста (УЧХ) і новостворена громадська адміністрація.

Уся територія північно-західних українських земель (генеральний округ – ГО) ділилася на чотири оперативно-територіальні відділи – військові округи (ВО), в яких знаходилися відповідні групи УПА на чолі з оперативно-територіальним командуванням, – у військових округах були нижчі ступені, а саме: військові надрайони (ВН), військові райони (ВР) тощо. Ці військово-адміністративні установи, які були створені на базі раніше діючих підпільних організацій ОУН, становили тил УПА [1].

Варто підкреслити, що Головній команді УПА підпорядковувалися відповідні штаби чотирьох груп: група – “01” “Заграва” (північна частина Рівненської обл.). Група – “02” “Богун” (південна частина Рівненської обл.) Група – “03” “Турів” (Волинська обл. і Берестейщина). Група – “04” “Тютюнник” (Житомирська обл.). Групи УПА, які діяли на території військових округів ділилися на сотні, курені і загони. Сотня, яка нараховувала 100–150 чол., була найменшою військово-оперативною одиницею. Сотні, курені і загони були територіально прив’язані до місцевості свого базування або створення. Загін поділявся на три курені. Курінь – три сотні, сотня – три чоти; чота – трої по 10–12 чол. у кожному. Загальна кількість куреня – 360–400 чол. [2].

Очоливши УПА, Р. Шухевич (“Тур”) на початку 1944 р. провів організаційну структуру головного Проводу ОУН(б). До складу головного Проводу були уведені Д. Маївський (Тарас), Р. Волошин (“Павленко”), М. Арсенич (“Михайло”), Д. Грицай (“Перебийніс”), М. Прокоп (“Володимир”), Р. Кравчук (“Петро”), Дм. Клячківський (“Охрім”), В. Кук (“Леміш”), Д. Ребет (“Орлян”), О. Логуш (“Іванів”) [3]. Головний Командний штаб УПА було розташовано на Львівщині біля м. Миколаїв. За підрахунками Прокопа М. загальна чисельність армії УПА становила близько 30 тис. чол. [4]. Були запроваджені бойові нагороди для вояків УПА, а саме: орден Бойової заслуги та орден Заслуги трьох рангів, а також нагороджували Золотою та Срібною Зірками тих вояків, які мали п’ять та більше поранень [5].

Необхідно відзначити, що ця реорганізація та вдосконалення керівництва УПА проходили в період, коли Червона армія зайняла Київ і Перший Український фронт в грудні 1943 р. перейшов у загальний наступ на Житомир і захопив його. Уже на початку лютого 1944 р. були захоплені Шепетівка, Рівне, Луцьк і війська Червоної армії зупинилися під Дубно. Більшовицькі лідери та їх каральні органи поставили собі за мету знищити загони УПА і очистити територію зайнятих західно-українських земель від українського повстанського руху.

Для продовження боротьби з більшовицькими загарбниками, яку проводила УПА-Північ, 18 січня в с. Нова Мощаниця Мізоцького району на Рівненщині Головний Провід ОУН(б) провів спеціальну конференцію, на якій було розглянуто питання вдосконалення збройної боротьби з більшовицькими агресорами та проведення психологічної війни проти наступаючої Червоної армії. Конференція на пропозицію Р. Волошина (“Павленка”) прийняла ухвалу вести жорстоку боротьбу з більшовицькими агресорами та проводити психологічну війну щодо розкладу Червоної армії.

Уже в лютому 1944 р. на боротьбу з загонами УПА більшовики, крім НКВС-НКДБ і Смершу, використовували і радянських партизанів. Лише з 1 січня по 20 травня більшовицькі загони ковпаківців провели понад 40 запеклих боїв із УПА, в тому числі 29 боїв на території Рівненської і Волинської областей. Їм допомагали більшовицькі партизанські загони М. Наумова, С. Федорова, В. Бегми та ін. Незважаючи на переважаючі сили ворога загони УПА на Рівненщині і Волині завдали значних втрат каральним загонам більшовицьких військ. Лише в січні–квітні 1944 р. вояки УПА в боях знищили понад 1200 більшовицьких карателів, захопили в полон 145 чол., здобули 4 станкові кулемети, 260 автоматів та гвинтівок і набоїв до них [7].

Для проведення психологічної війни серед червоноармійців була створена ідеологічно-політична школа, де готували відповідних пропагандистів. 20 березня 1944 р. головний провід ОУН(б) звернувся до усіх священослужителів автономного православного духовенства, автокефального і греко-католицького з відозвою, щоб душпастери з амвонів церков у своїх проповідях закликали віруючих до безпощадної боротьби з більшовицькими агресорами. Пропагандистами УПА по головних шляхах наступаючих червоних частин, на стінах будинків, церков, парканах були вивішені або написані яскравими фарбами гасла, такі як: “Смерть Сталіну і Гітлеру – хай живе вільна нація!”, “НКВД та Смерш – на передові позиції війни!”, “Теть катів народу гестапо та НКВД!” тощо. Підпільні друкарні випускали масу листівок зі зверненням до червоноармійців після розгрому Гітлера обернути зброю проти ката Сталіна та його кліки. Такі гасла і листівки були розповсюджені бійцями УПА-Північ на шляхах і дорогах Корець–Рівне,

Рівне–Дубно, Остріг–Мізоч, Остріг–Дубно, Варковичі–Дубно, Луцьк–Ковель, Сарни–Луцьк, Березне–Костопіль та на інших головних магістралях [8].

Перший бій УПА-Північ провела з регулярними військовими частинами 29 січня 1944 р. в регіоні с. Верхова між Острогом і Мізочем Рівненської області. Ця битва почалася увечері о 19.00 год і закінчилася під ранок з відступом частин УПА у Верхівські ліси. Не знаючи місцевості і не маючи досвіду ведення війни з українськими партизанами, червоноармійці понесли значні втрати. Лише вбитими і пораненими були 26 чол., захоплено в полон 6 чол., і підібрано 3 ручні кулемети, 16 автоматів та іншої зброї.

Певних втрат зазнала і сотня Івана Литвинчука “Дубового”, яка брала участь у битві. Загибло і пропало безвісти 14 вояків УПА, в тому числі начальник штабу Олексій Громадок “Остріжський”. Цей бій показав, що такі операції потрібно чітко планувати і організовувати, враховуючи місцеву ситуацію. Закінчився невдачею і бій вояків УПА з регулярними частинами Червоної армії, воюючи у 1944 р. між селами Білашів і Малою Мощаницею Мізоцького району Рівненської області. Усе це негативно відбивалося на моральному стані бійців УПА, а також на підтримці їх місцевим населенням.

Проаналізувавши хід цих та багатьох інших боїв, ГК УПА приймає ухвалу і дає розпорядження загонам УПА у прямих бій з регулярними військовими частинами Червоної армії не вступати, а усю військову і громадсько-політичну роботу проводити в тилу. УПА-Північ на території лише однієї Рівненської області в січні–квітні 1944 р. провели понад 290 нападів на регулярні військові частини червоноармійців. 29 лютого 1944 р. вояки УПА-Північ біля села Милятин, Рівненської області із засідки поранили командувача 1-м Українським фронтом генерала армії М. Ватутіна, який 15 квітня помер у Києві, а 29 лютого 1944 р. в бою з повстанцями загинув командувач бронетанковими і механізованими військами 1-го Українського фронту, генерал-лейтенант А. Штевнєв [10]. Необхідно підкреслити, що захоплених в полон червоноармійців здебільшого відпускали, роз’яснюючи їм, що УПА веде війну не проти них, а проти злочинного сталінського режиму. Так, на трасі Остріг–Дубно 18 лютого 1944 р. між селами Нараїв і Листвин Дубнівського району сотня УПА зав’язала бій з регулярними частинами Червоної армії, захопивши в полон 12 червоноармійців, яких після роз’яснювальної роботи, відпустили [11].

Однією з найбільших битв УПА з регулярними частинами Червоної армії, НКВД і Смершу відбулася 22–25 квітня 1944 р. в Гурбеньких лісах Мізоцького району на стику Рівненської, Тернопільської і Кам’янець-Подільської областей. Це був період, коли на Рівненщині почалася мобілізація в Червону армію. Однак внаслідок діяльності УПА мобілізаційний план більшовиків був зірваний. За станом речей на кінець березня 1944 р. військоматами Рівненської області було насильно мобілізовано лише 35 тис. чол., з яких добровільно з’явилися до військоматів лише 2 тис. 500 чол., останні були насильно забрані під час облав у селах, хуторах і лісах. Разом з тим, чоловіки призовного віку і молодь добровільно поповнювали загони УПА. Так, лише з 1 по 20 квітня 1944 р. з Острозького, Здолбунівського, Мізоцького і Дубненського районів Рівненської області добровільно з’явилися в УПА понад 3 тис. чол. Це дало змогу організовувати нові сотні, курені, загони [12].

Про невиконання мобілізаційного плану в Рівненській області свідчить донесення секретаря обкому партії Бегми Хрущову: “В деяких районах мобілізація, яку проводять військомати, зривається і не виконується внаслідок діяльності оунівців, які самі проводять мобілізацію усього чоловічого населення в загони УПА. Мізоцьким райвійськоматом з березня 1944 р. була оголошена мобілізація військовозобов’язаних у населених пунктах Мізоч, Білашев, Дермань, Цурків, Волиця та інших. Дізнавшись про це, бандерівці зірвали мобілізацію і провели мобілізацію в ніч на 3 березня в загони УПА” [13].

Саме в цей період в 20-х числах квітня 1944 р. в лісах під Гурбами зосередилися значні сили УПА-Північ. Тут знаходилися курені “Желізняка”, “Довбенка”, “Строчана”, “Кропиви”, “Мамая”, “Доса”, “Непитайла”, “Бувалого”, а також окремі сотні “Панька”, “Ястреба”, “Андрея”, чота

“Чорногорці” і загін охорони штабу під командуванням “Гармаша”. Всього бійців УПА було понад 5 тис. і 3 тис. добровольців [14]. Повстанці мали на озброєнні 2 батареї гармат різних калібрів, 8 мінометних обслуг, в 6-ти куренях були протитанкові гвинтівки. Сотня “Великана” доставила в штаб УПА захоплений раніше літак ПО-2. Сили регулярних частин Червоної армії, внутрішніх військ НКВД і Смершу становили 35 тис. чол. Вони мали на озброєнні 15 легких танків, авіацію, кінний полк, станкові і ручні кулемети, автоматичну зброю.

Гурбівський бій розпочався 22 квітня 1944 р. в лісах с. Майдан Дубнівського району, де вояки УПА розгромили декількатисячне угруповання військ НКВД та регулярної армії. В цих боях особливо відзначився курінний “Мамай” (Янчук), який допоміг командирові з’єднання “Ясеню” зосередитися у лісі навколо с. Гурби і зайняти оборонну лінію від Гурбівської лісопилки до гори Болярне і далі до Майданського болота включно. Під ранок 23 квітня 1944 р. на лінії оборони розгорівся запеклий бій, особливо на ділянці оборони куреня “Строчана”, незважаючи на те, що більшовики задіяли в битві авіацію, танки. Почали з розвідувальних літаків скидати бомби на позиції повстанців, але всі контратаки більшовиків були відбиті зі значними для них втратами в живій силі і техніці. 24 квітня 1944 р. бій продовжувався всю ніч і день. Для боротьби проти танків противника курінний “Строчан” задіяв стрільців ПТР (протитанкових рушниць), які своїм прицільним вогнем підбили 4 танки і зупинили більшовицький наступ [15].

Командир з’єднання “Ясень” дав наказ курінному “Мамаю” в ніч на 26 квітня 1944 р. прорвати кільце оточення і вийти в напрямку на північний схід на села Мости, Нова Мощаниця, Будераж, розгромити більшовицькі тили і дати змогу іншим куреням вирватися з оточення. Завдяки військовому мистецтву і мужності курінного “Мамаю” наказ було успішно виконано і це дало змогу вийти з оточення іншим куреням [16]. У Гурбівській битві повстанці знищили понад 900 ворожих солдатів, близько 850 були поранені, підбили 7 танків. УПА в цій битві втратили 140 убитими та 80 пораненими, а 300 чол. з числа добровольців більшовики захопили в полон і етапами відправили в Дубнівську і Рівненську тюрми. Такі наслідки однієї з найбільших битв в історії УПА з карателями НКВД та регулярними військами Червоної армії. Незважаючи на поразку і жертви гурбівська битва показала героїзм і стійкість воїнів УПА, їх уміння вести широкомасштабну боротьбу з ворогом і перемагати його. Це була жорстока боротьба українського народу сам на сам з одним із найбільш варварських режимів Європи – сталінським тоталітаризмом.

Необхідно зазначити, що курінний “Мамай” (О. Янчук) далі продовжував уперту боротьбу з більшовицькими загарбниками на території Дубнівського, Млинівського і Рівненського районів. Він сам був уродженцем села Іванє Дубнівського району. Саме його ім’я лякало партійних функціонерів і НКВД на території цих районів, де він вів боротьбу. Курінний “Мамай” організував кінний загін, який громив ворогів швидко і з’являвся для них несподівано. Загинув він 20 вересня 1945 р. у боротьбі з військами НКВД в лісі між селом Сатиїв Дубнівського району і Кораблищем Млинівського району Рівненської області. Ворожа куля пробила йому очі, він втратив зір, але знайшов мужність, щоб не потрапити в руки ворогам, покінчити з життям [17].

Сьогодні, коли Україна стала самостійною державою, ми повинні якнайглибше пізнати історію боротьби УПА за єдність і державність українського народу. Мусимо засвоїти також і трагічні уроки минулого, пам’ятаючи, що наріжним каменем розбудови Української держави, як і 63 роки тому, коли за неї боролися повстанці ОУН-УПА, є передусім єдність нації і надійний захист від прихованої, а часом відкритої московської агресії. Адже розплачуватися доведеться надто дорогою ціною, як це вже було не раз в нашій історії.

1. Вовк А. Вступ // *Літопис УПА. Нова серія.* – Т.2. – С. XV–XVI; Гогун А. *Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы.* – СПб., 2004. – С. 174–175. 2. Марчук І. *Военна округа (група) УПА “Турів” (виникнення та еволюція // Воля і Батьківщина.* – Львів. – 1997. – Ч.3. – С. 39–40. 3. Дужий П. *Степан Бандера – символ нації.* – 2004. – Ч.2. – С. 248–249. 4. Прокоп М. *Роман Шухевич-Чупринка й ОУН-УПА в 1943–1944 рр. // Сучасність.* – 1976. – Ч.1. – С. 66. 5. Семотюк Я.

Українські військові відзнаки. – Торонто, 1991. – С.32. 6. За підрахунками автора на основі обробки архівних і друкованих матеріалів. 7. Там само. 8. ЦДАГО України, ф.1, - оп. 66, - спр. 988, с. 10–14. 9. ЦДАВО України. Ф. 3837, - оп.1, спр. 8, арк. 10–16. 10. Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. – СПб., 2004. – С. 219. 11. Україна і майбутнє. – Б/м, 1959, с. 121, ЦДАВО України, ф.-3, оп. 70, - спр. 16-21. 12. ЦДАВО України, ф. 3837, оп.1, спр. 44, ар. 6–8. 13. Марчук І. Гурбенський бій мовою свідчень, фактів, документів // Визвольний шлях. – 2002. – №11 (656). – С.11–12. 14. За підрахунками автора на основі обробки архівних і друкованих матеріалів. 15. Літопис УПА. Нова серія. – Т. 4. – С.560–572. 16. Архів автора. Запис очевидців. 17. Архів автора. Запис очевидців; Марчук І. Гурбенський бій мовою свідчень, фактів, документів // Визвольний шлях. – 2002. – №11 (656). – С.10–19. 18. Там само. – С. 19–28.

УДК 94(477.81/82)''1944''

І.В. Рєпін

Львівський військовий орден Червоної Зірки інститут ім. П. Сагайдачного
Національного університету "Львівська політехніка"

КАРПАТСЬКО-ДУКЛІНСЬКА ОПЕРАЦІЯ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКЛИ ПІД ЧАС ЇЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ

• Рєпін І. В., 2006

Висвітлено проблеми підготовки та проведення Червоною армією Карпатсько-Дуклінської операції в часи Другої світової війни, її значущість для сучасних Збройних сил України.

Illumination of some problems of preparation and leadthroughs by the Red army of Karpatsko-Duklynskoj operations in times the second world war. Its meaningfulness for modern Military Powers of Ukraine.

Україна, віддаючи перевагу політичним засобам забезпечення своїх національних інтересів, забов'язана турбуватись про відповідну підготовку військових структур. Якість і кількість цих структур повинна бути такою, щоб збройними засобами запобігти можливій агресії. Для розв'язання такого завдання необхідно, щоб всі ланки військового управління добре розуміли ті особливості воєнного мистецтва в його вищій сфері, які впливають сьогодні з досвіду Другої світової війни, останніх воєнних конфліктів та локальних війн.

Військова історія інколи розглядається як наука, яка не має значення для сьогодення. Це – велика помилка і вона призводить до сумних наслідків. Відбувається згубний розрив між теорією та практикою, яка спирається на досвід минулого. Не можна забувати мудрі слова полководця О. Суворова, що тактика без історії – сутінки.

Тривалий час у центрі уваги українських дослідників були різні аспекти Другої світової війни. Вони чимало уваги приділяли вивченню наслідків війни та їх вплив на Україну, досліджували зовнішньополітичні аспекти і перебіг бойових дій. Проте ще й сьогодні ми маємо мало наукових праць, де б комплексно розглядалися особливості операцій Червоної армії, які були проведені на території України в часи останньої війни.

Враховуючи актуальність проблеми, автор ставить за мету проаналізувати деякі аспекти підготовки та проведення військами Червоної армії Карпатсько-Дуклінської операції (вересень–жовтень 1944 року) з урахуванням впливу гірсько-лісистої місцевості, показати її актуальність для сучасних Збройних сил України та необхідність вивчення її підсумків.